

Knjigo slogovno preseka romantična novela do danes neznanega pisca J. W. z naslovom *Trnovska roža*, ki je v nadaljevanjih leta 1874 izhajala v *Soči*. Podlistek prinaša zgodbo o ljubezni kromberškega grofa Charlesa do preproste trnovske pastirice Me-te. Ni nam poznano nikakršno zgodovinsko ozadje, ki bi zgodbo postavilo v resnični okvir, je pa prisotnost tematike, ki hkrati razkriva oster in nepremostljiv prepad med plemstvom in preprostim ljudstvom, brezčasna.

Kot je napovedano v uvodnem besedilu, osrednji del knjige predstavljajo lovske in gozdarske zgodbe iz Trnovskega gozda, ki jih je natanko pred sto leti (1911–1912) v *Lovcu* objavil domačin, gozdar in vnet lovec, hkrati pa prisrčen zapisovalec lastnih doživetij Josip Plesničar, rojen dobesedno sredi gozda, v zaselku Laz pri Trnovem. Bralec se v nadaljevanju seznani tudi s krajšim in menda prvim slovenskim zapisom o steklarstvu na Goriškem, ki govori pravzaprav o steklarstvu na območju Trebuše in Trnovske planote, ki ga je priobčil nekdanji lokvarski župnik Peter Budkovič.

Bralec zgodb se bo seznani tudi z naravoslovno tematiko, kamor sodi prispevek o geološki sestavi Trnovskega gozda, ki ga je napisal dolenski naravoslovec Ferdo Seidel, sicer profesor goriške realke. Znani slovenski pedagog Pavel Kunaver, ki je med prvo vojno raziskoval brezna na trnovsko-banjški planoti, v besedilu *Jame v Trnovskem gozdu in na planoti Lokovec*, ki ga je priobčil leta 1921 v *Planiškem vestniku*, razkrije marsikatero do tedaj neznano brezno in jamo, vključno z Veliko ledeno jamo v Paradani, iz katere so nekoč kopali kose ledu in jih za potrebe hlajenja živil vozili v Gorico, Trst ter celo do Egipta. Zanimive so tudi novice o cesarju Karlu I., ki prinašajo nekaj drobnihotic o cesarjevem obisku Trnovske planote, zaledja soške fronte, od koder je skupaj s feldmaršalom Borojevičem opazoval dogajanja na bojišču.

Izbor besedil, ki nas z zgodbami popelje med pisanje domačinov, gozdnih delavcev, ljubiteljev narave ali resnejših raziskovalcev Trnovskega gozda res da osvetljuje dogajanja na nivoju publicistike, kljub temu pa ostaja pomemben pričevalec različnih vidikov nekdanjega življenja na Trnovski planoti. Z izbranimi zgodbami smo dobili tudi izbor pomembnejših objav, ki sodijo med tisti del virov, ki jih bo morala upoštevati tudi bolj poglobljena raziskava življenja na Trnovski planoti. Ta žal ostaja v obravnavah humanistične znanosti še vedno premalo raziskana, pač, obrobna pokrajina.

Petra Kolenc

Slovenski zgodovinski atlas (avtorji France M. Dolinar et al.). Ljubljana : Nova revija, 2011, 253 strani.

Avgusta 2011 je založba Nova revija po desetih letih načrtovanj, priprav, dolgoletnega dela vrste slovenskih znanstvenih sodelavcev in usklajevanja dokončne oblike z najnovejšimi zgodovinskimi do-gnanji izdala Slovenski zgodovinski atlas. Slovenci smo po *Zgodovinskem atlasu Slovenije*, ki ga je po drugi svetovni vojni v težkih razmerah begunskega taborišča v Špitalu na Koroškem uredil profesor latinščine Roman Pavlovčič in nato za šolsko rabo ponovno izdal v Buenos Airesu leta 1960, dobili sistematični prikaz slovenske zgodovine v obliki zgodovinskega atlasa s sintetičnim spremnim tekstom.

Izčrpno delo je z več kot 250 stranmi velikega formata, 243 zemljevidi, 59 skicami, tlorisi, tabelami in grafičnimi prikazi gotovo eden največjih slovenskih založniških in znanstvenih projektov doslej. Atlas je razdeljen v osem vsebinskih poglavij, nad katerimi je bdelo 5 avtorjev: mag. Tomaž Naberger (Slovensko ozemlje v prazgodovini, Rimska doba), dr. Miha Kosi (Zgodnji srednji vek, Visoki in pozni srednji vek), dr. Boris Golec (Od začetka novega veka do pomladi narodov 1848), dr. Aleš Gabrič (Od Zedinjene Slovenije do razpada Avstro-Ogrske, Slovenci v Jugoslaviji, Republika Slovenija).

Poglavja o zgodovini Cerkev je prevzel dr. France M. Dolinar. Poleg omenjenih avtorjev je pri projektu sodelovalo še več kot 30 strokovnih sodelavcev, za izdelavo kartografskih predlog je bila zadolžena mag. Mateja Rihtaršič.

Krajšega recenzijskega pregleda tega epohalnega zgodovinskega dela se bom lotil z očmi profesorja oziroma učitelja zgodovine, kar je moj poklic, in preučevalca ter iskalca resnice o preteklosti, čemur se kot človek in zgodovinar čutim zavezanega.

Namen Atlasa je bil nedvomno strokovno in sistematično prikazati zgodovino slovenskega prostora s pomočjo bolj nazorne prostorske dimenzije (zemljevidi in skice), s tem pa postaviti ogledalo slovenski istovetnosti. Delo je s tega vidika avtorjem v marsičem uspelo. S tem se strinja tudi sodelavec pri projektu dr. Stane Granda, ko ugotavlja, da »ta atlas po formatu, pa tudi po kvaliteti sodi med velike narode« in da mnogi narodi, vključno z Avstrijci, česa podobnega ne morejo pokazati.

Za izdelavo zemljevidov po predlogah avtorjev je poskrbela mag. Mateja Rihtaršič, ki se je dela lotila z vso zavzetostjo. Zemljevidi in skice so narejeni strokovno natančno in pregledno ter večinoma dobro orisujejo pregled zgodovine slovenskih dežel. Tako bo za mnoge (mlajše) bralce npr. zanimivo, do kam je segal ledeni pokrov Bohinjskega ledenika (str. 9) ali kje so bile v ledenih dobah obale Jadranskega morja (str. 9 in 10), kako so bili razporejeni alpski in panonski Slovani v zgodnjem srednjem veku (str. 50–53), kje so stale fužine in drugi gospodarski obrati v 18. stoletju (str. 120) ter kje živijo danes Slovenci v zamejstvu (str. 217). Nekoliko nenavadno je, da je za prikaz, kje živijo izseljenski Slovenci po svetu, izbrano davno leto 1938 (str. 177), in ne kakšno kasnejše, ki bi zajelo še številne primere ekonomske in politične emigracije iz Slovenije po drugi svetovni vojni.

Kot izviren zemljevid, ki nas seznaja z aktualnimi raziskavami na področju arheologije, bi omenil zemljevida Ljubljane v prazgodovini in rimski dobi (str. 40) ter Ljubljane v srednjem in novem veku (str. 41). Zadnje arheološke raziskave s področja prve slovanske naselitve na ozemlju Prekmurja konec 6. stoletja so upoštevane tudi na zemljevidih slovenskega ozemlja v pozni antiki (5. in 6. stoletje, str. 36) in v zgodnjem srednjem veku (str. 48).

Skice, tlorisi in grafični prikazi dopolnjujejo historične zemljevide in še bolj plastično kažejo zgodovinsko resničnost. Takšni so recimo prikazi paleolitskih najdišč Divje Babe in Potočka Zijalka (str. 11), zgodnjerednjeveške naselbine na Pristavi pri Bledu (str. 49) ter pomembnih arhitekturnih spomenikov (tlorisi cerkva in gradov). Ob ustreznih slikovnih gradivih Atlas lahko služi kot izvrsten pripomoček za poučevanje slovenske zgodovine v šolah in drugih izobraževalnih ustanovah. Orientacija v prostoru in času bo za učenca, dijaka ali študenta zaradi

mnogih kvalitetnih zgodovinskih zemljevidov odslej boljša in natančnejša. Lahko rečemo, da je novi Slovenski zgodovinski atlas postal eden temeljnih priročnikov vsakega učitelja in profesorja zgodovine, geografije, slovenskega jezika, sociologije in državljanske vzgoje.

Kot zelo dobro velja izpostaviti vključitev v tovrstnih prikazih navadno le skromno predstavljene cerkvene zgodovine na Slovenskem. Bralec lahko поблиže spozna dokaj zapleteno zgodovino krščanstva na našem ozemlju: poznoantične škofije in cerkve (str. 37), srednjeveške samostane in metropolije (str. 50, 52, 56 in dalje), prazupnije (str. 66) in duhovnije (str. 83), novoveške samostane (str. 84), romarske cerkve in smeri romanj (str. 86, 102, 103), protestantske skupnosti v Prekmurju (str. 117), cerkvenopravno ureditev konec 18. st. (str. 122–125), vse do najnovjših sprememb leta 2006, ko so bile ustanovljene tri nove škofije (Novo mesto, Celje, Murska Sobota) in nova metropolija v Mariboru (str. 216).

V Atlasu najdemo tudi izredno natančne posestne razdelitve slovenskih dežel v visokem in poznem srednjem veku (str. 68–75, 88–90, 98) s preglednimi rodoslovnimi drevesi nekaterih plemiških rodbin (boj za Kranjsko v 13. stoletju, str. 69; Goriški grofje, str. 75; grofje Celjski, str. 90; Habsburžani, str. 99). Nazorno je podan tudi prikaz razslojevanja podeželja na primeru dolin Poljanske in Selške Sore (str. 121), pa npr. tipi slovenskih kmečkih hiš (str. 127), kar lahko pri pouku s pridom uporabijo tudi geografi. Primeri avstrijskega franciscejskega katastra iz prve polovice 19. stoletja (str. 133) kažejo na natančnost in primerjalno vrednost prvega zemljiškega katastra z grafično upodobitvijo zemljišč. O narodno-jezikovni sestavi slovenskih dežel spregovorijo zemljevidi jezikov 18. stoletja in prve polovice 19. stoletja (str. 134), »etnografske podobe« sredi 19. stoletja (str. 136) in kulturnega razvoja pred letom 1848 (str. 137) ter šolstva in čitalniško-taborskega gibanja (str. 150–151). Omenjeni zemljevidi bodo torej dragoceno gradivo tudi za sloveniste.

Tudi vojaška zgodovina 20. stoletja je dobro zastopana v Atlasu – tako s prikazom soške in širše italijansko-avstroogrške fronte (str. 156–158), bojov za slovenske meje po 1. svetovni vojni (str. 159), druge svetovne vojne (str. 180–191), kakor tudi vojne za samostojno Slovenijo (str. 212). Prikaz slednje bi lahko vseboval kakšen podatek več.

Najbolj problematičen je Slovenski zgodovinski atlas v vrednotenju dogajanja med drugo svetovno vojno in po njej, kar je že ob izidu sprožilo precej polemik. Na tem mestu velja izpostaviti nekaj upravičenih kritik in opazanj. Čeprav se zdi, da skuša avtor preseči pristransko obravnavanje najzahtevnejšega obdobja slovenske zgodovine, se nam ob branju poglavja Druga svetovna vojna na Slovenskem (str.

163–165) ter ob nekaterih pripadajočih zemljevidih porajajo upravičeni logični pomisleki glede interpretacije krvavega vojnega in povojnega obdobja, ko so se slovenske dežele sicer osvobodile okupatorjevega jarma, a jim ni bilo prizaneseno z novim jarmom komunističnega totalitarizma, ki je kazal svojo težo že med drugo svetovno vojno z izvajanjem komunistične revolucije. Prav dejstvo, da avtor ne omenja revolucije, ki je bila cilj Komunistične partije in ki jo je ta usmerjala že od leta 1941, najbolj zmoti iskreno radovednega bralca. Še posebno ob avtorjevi omembi protirevolucionarnega tabora na strani 164. Le kako lahko govorimo o protirevolucionarnem taboru brez revolucionarjev in revolucije?

Naj navedem še nekaj dodatnih argumentov za svojo trditev, da Atlas v opisu dogajanja med drugo svetovno vojno in Titove Jugoslavije ostaja polovičarski in neuravnotežen ter posledično zgodovinsko nekorekten.

Ustanovitev Protiimperialistične fronte 26. aprila 1941, ki je temelj za slovenski državni praznik dneva upora proti okupatorju (27. aprila), v Atlasu ni omenjen niti razložen. Vsekakor bi si 27. april 1941 v Atlasu zaslužil omembo in korekten komentar. Podobno je na zemljevidu Evrope med letoma 1939 in 1942 (str. 181) vloga Sovjetske zveze, ki je skoraj dve leti sodelovala s Hitlerjem in zasedla velik del severovzhodne Evrope, prikazana premalo jasno (le z razmejitveno črto).

Opis oblikovanja protikomunističnih oboroženih enot, ki so sodelovale z okupatorjem, je prav tako pomanjkljiv, saj v analizi stanja spregleda pomembno dejstvo, da so te enote (predvsem mislim tu na vaše straže) nastale v prvi vrsti zaradi revolucionarnega nasilja pripadnikov Komunistične partije oziroma njihove tajne policije (Vos) in ne zaradi apriorne naklonjenosti okupatorskim oblastem. Ravno napetost med izvajanjem komunistične revolucije po boljševiskem zgledu in protirevolucijo, v borbi za preživetje in svobodo, oprto na okupatorja, je bila glavni razlog za bratomorno vojno med Slovenci. V Atlasu je tako vloga Komunistične partije Jugoslavije (Slovenije) prikazana preveč enoznačno, njena izključna podreditev narodno-osvobodilnega boja za ceno totalitarnega sistema, pa premalo reflektirana oziroma izpostavljena. Priložnost, da bi se končno razjasnil »mit o partizanskem junaštvu v Dražgošah« januarja 1942, ki ga desetletja dolgo vleče z njim povezana politika, je bila na žalost prav tako zamujena, saj ob zemljevidu na str. 182 ni ustreznega komentarja.

Naslednje, kar zmoti, je premalo jasn prikaz množičnih povojnih pobojev in grobišč, ki jih avtor omeni ob zemljevidu Demografske posledice 2. svetovne vojne na Slovenskem (str. 191). Tragični dogodek slovenske zgodovine, ko so partizanski vojaki načrtno in z ukazom najvišjega državnega vod-

stva brez sodnih procesov pobili okoli 14.000 Slovencev (med njimi veliko civilistov) in še nekajkrat toliko Hrvatov in Srbov, bi si zaslužil svoj zemljevid (evidentiranih je že preko 600 grobišč s skoraj 100.000 žrtvami). Britanska predaja teh beguncev iz Vetrinja na Koroškem jugoslovanskim (slovenskim) partizanom po prevari pa bi si zaslužila vsaj omembe. Tako namesto tega na zemljevidu Demografske posledice 2. svetovne vojne pri Vetrinju zasledimo podatek »vrnitev okoli 16.000 (ekonomskih) migrantov«, kar je seveda daleč od zgodovinske korektnosti. Prav tako na strani 191 uporabljena sintagma »zločinski poboj razoroženih enot kolaboracije« psihološko zmanjšuje težo okrutnih pobojev, kar je etično nedopustno, saj sugerira, da je bil (zločinski) poboj vrnjenih ujetnikov s Koroške pravzaprav (upravičena) posledica njihove (enako zločinske) kolaboracije. Pogrešam tudi omembo dejstva, da so partizanske čete pobijale brez ustreznih sodnih postopkov. Na tem mestu bi lahko Atlas bolj ustrezno in nazorno prikazal dogajanje ob in po koncu vojne in bil bolj verodostojen pedagoški pripomoček, saj bodo po njem segali mnogi učenci in dijaki. Ravno etična dimenzija je tisto, kar se v obdobju otroštva in mladosti močno razvija in k čemu bi moralo stremeti tudi p(r)oučevanje zgodovine, če želimo, da bo vsaj nekoliko »historia magistra vitae«.

V spremnem tekstu pogrešam tudi partizanska oziroma titoistična taborišča in zapore, ki jih je bilo v Sloveniji po koncu vojne kar nekaj (Šentvid nad Ljubljano, Rajhenburg oz. Bretnica, Teharje, Maribor) in v katerih je umrlo več tisoč Slovencev, na zemljevidu pa so premalo jasno označena. Zemljevid brez nazorno prikazane in razložene vsebine namreč ne more služiti svojemu namenu, to je celoviti prostorski ilustraciji določenega zgodovinskega dogodka ali dogajanja.

Žal v Atlasu ne izvemo ničesar o montiranih sodnih procesih po vojni, o množici zaprtih in preganjanih državljanov, ki so svoje pravice in celo življenja izgubljali zaradi nasprotovanja totalitarnemu režimu, o desetinah porušeni cerkva, o zaprtih duhovnikih in redovnikih. Tudi ta dejstva bi avtor lahko omenil in prikazal na zemljevidu ter s tem podal bolj uravnoteženo sliko komunističnemu režimu.

Vloga meščanskih strank med drugo svetovno vojno in po njej je prav tako prikazana pristransko. Kljub temu da so meščanske stranke ubrale drugačno taktiko od Komunistične partije, ki je izbrala odkrit boj proti okupatorju, so se vendarle vključevale v razne slovenske organizacije, da bi sodelovale z zahodnimi zavezniki (npr. Slovenska zaveza, Narodni odbor). Poleg tega so imele pred očmi posledice odkritega boja proti okupatorju (okupatorjeva preganjanja in mrtve) ter izključujoč odnos Komunistične partije do možnih drugih oblik odpora

proti okupatorju, kar je Komunistična partija ne nazadnje dokazovala z brezkompromisnim revolucionarnim pobijanjem (pravih in potencialnih) političnih nasprotnikov že od jeseni leta 1941. Očitki, da meščanske stranke po koncu vojne niso skušale obnoviti delovanja in jih oblastem niti ni bilo treba prepovedati (str. 165), so spričo silnega revolucionarnega nasilja med vojno in tik po njej neresni, kakor je neresno tudi sklepanje, da »bi ljudska fronta verjetno brez težav zmagala tudi v bolj umirjenem političnem vzdušju, saj je stavila na načela narodno-osvobodilnega boja«.

Zavajajoč je tudi zemljevid Evrope v času hladne vojne (str. 193), kjer je Jugoslavija označena kot država, ki ne spada na vzhodno stran železne zavese in ki nima utrjene meje proti zahodu in severu, kar je seveda daleč od zgodovinske točnosti. Ob pogledu na s svetlo zeleno barvo označene države v naši soseščini tako dobimo vtis, da smo bili bliže Avstriji in Švici kot državam vzhodnega socialističnega bloka.

Kljub kritiki opisa druge svetovne vojne na Slovenskem, ki delu v tem poglavju žal jemlje dokajšnjo mero kredibilnosti, menim, da je Slovenski zgodovinski atlas zaradi svoje izčrpnosti, preglednosti in nazornosti novih zemljevidov in skic brez dvoma prelomnica v slovenski historični kartografiji in njeno monumentalno znanstveno delo, vredno pristne pohvale. Vsakemu, ki se z radovednostjo ozira v slovensko preteklost, tako mlademu kot staremu bralcu, tako visoko izobraženemu kot preprostemu, tako učitelju in profesorju kakor učencu ali dijaku, bo v znatno pomoč pri odkrivanju bogastva naše zgodovine in navsezadnje pri utrjevanju naše samozavesti. Do celostne odličnosti mu žal zmanjka predvsem bolj uravnotežen in nepristranski prikaz dogajanja med drugo svetovno vojno in po njej, na katerega bo očitno treba še počakati.

Simon Purger